

УДК 371 (477) (09)

А.А. Сбруєва, канд.пед., наук, доцент
Сумського педагогічного інституту
ім. А.С.Макаренка

ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА ЧЛЕНІВ ПОПІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

У статті подана характеристика педагогічних поглядів О.О.Паліцина, І.Ф.Богдановича та В.Н.Каразіна - засновника та активних членів просвітницького гуртка слобожанської інтелігенції кінця ХУІІІ- початку ХІХ століття, що отримала назву Попівської (Хутірської) академії. В педагогічних ідеях названих діячів представлені два провідні напрями вітчизняної педагогічної думки ХІХ ст. - загальнолюдського та національного виховання.

До найбільш цікавих сторінок історії освіти на Сумщині належить діяльність Попівської академії - культурно-освітнього гуртка слобожанської інтелігенції, заснованого у 80-90-х роках ХУІІІ століття О.О.Паліциним.

Серед членів гуртка чільне місце займали літератори та архітектори, що відображало і особисті творчі уподобання засновника гуртка. Адже за проектами О.О.Паліцина будувались маєтки, створювались паркові ансамблі в Сумському повіті. В.Н.Каразін писав з цього приводу: “ ...йому зобов'язані ми здебільшого началами європейського побуту на Україні”.

Як літератор О.О.Паліцин був автором віршованого перекладу “Слова о полку Ігоревім” та мемуарів “Послання в привіті, або спогади про деяких російських письменників”. Він перекладав Вольтера, Руссо а також нині мало-відомих французьких поетів Деліля і Сен Ламберта.

Загальний напрям культурно-просвітньої діяльності засновника Попівської академії відомий дослідник історії Слобожанщини М.Ф.Сумцов характеризує таким чином: “В особі Паліцина у Харківському краї, в кращій, найбільш заселеній його частині, Сумському і Охтирському повітах, з'явився розсадник західноєвропейської освіти, переважно просвітянської та філантропічної французької літератури минулого віку”.

Отже, виховний ідеал О.О.Паліцина - це людина, освічена на європейський кшталт, пройнята ідеями просвітництва. Такі погляди, що склалися під впливом ідей Вольтера, Руссо, були досить типовими в середовищі вітчизня-

ної ліберальної інтелігенції кінця ХУІІІ - початку ХІХ століття, в тому числі і серед членів Попівської академії.

Однак, були серед них люди, чий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки, освіти сягає далеко за межі участі у провінційних дискусіях загальнокультурного характеру, чиї погляди започатковують найбільш прогресивний напрям педагогічної думки першої половини ХІХ століття. Це, перш за все, Іван Федорович Богданович та Василь Назарович Каразін.

І.Ф.Богданович (1758-1831) був молодшим братом відомого російського поета Іполита Федоровича Богдановича, автора поеми "Душенька", батьком військового історика і письменника Модеста Івановича Богдановича.

Освіту Іван Федорович отримав у Московському університеті, потім служив у гвардії. Протягом 18 років він був сумським городничим, після цього - предводителем дворянства Сумського повіту.

Участь у засіданнях Попівської академії безумовно вплинула на світогляд Богдановича. Разом з тим, у своїх педагогічних поглядах він піднявся на якісно вищій щабель - щабель усвідомлення національної основи виховання.

У 1807 році журнал "Російський вісник" надрукував трактат І.Ф.Богдановича "Про виховання юнацтва", з яким пов'язують появу нового напрямку у вітчизняній педагогічній думці - загальнонаціонального. Саме у цьому трактаті вперше у вітчизняній педагогіці ХІХ століття викладена система виховання на національних засадах.

У перших рядках трактату Богданович пише про мотиви його написання. Це любов до Батьківщини, бажання бути їй корисним у боротьбі із засиллям іноземщини у вітчизняному вихованні. Автор показує зміну взірців для наслідування в російському суспільстві: від холоднокровних німців до проворних та дотепних французів, а потім - до поважних та постійних у своїх звичках англійців.

"Але ж, - розмірковує Богданович, - вдача, звичаї ... словом всі людські якості мають свої національні відтінки, що завжди залишаються оригінальними. Отже, чи не краще нам наслідувати їм, аніж бути чиєюсь поганою копією?" [1; 102]

Дуже слушними, на нашу думку, є міркування Богдановича щодо проблеми співвідношення загальнолюдських та національних основ у формуванні моральних якостей особистості. Автор трактату вважає, що правила доброчесності скрізь однакові. Національні особливості характеру, при всій їх різноманітності, не стоять на перешкоді цій вселюдській спільності. Національний характер не спотворює спільну для всіх народів мораль, але “власними силами розуму і серця дає кожному ясне розуміння того, що належить йому, що відрізняє його від інших народів”.

Розглянемо більш детально систему педагогічних поглядів І.Ф.Богдановича, викладену у трактаті.

Перш за все підкреслимо, що однією з провідних ідей автора є природовідповідність виховання. Він розділяє виховний процес на дев'ять періодів: від народження до 6 місяців, до року, до 1,5 років, до 3, до 6, до 10, до 13, до 16 і до 18 років. Кожному періодові присвячено окремий розділ роботи, в якому з'ясовуються вікові особливості, характерні для нього. Така докладна вікова періодизація свідчить про ґрунтовні знання автора особливостей психічного розвитку дитини.

Велику увагу приділяє Богданович проблемі вивчення індивідуальних особливостей дитини, розвитку її природних обдарувань. Він пише з цього приводу: “Рідко народжуються такі люди, щоб до всіх талантів вони рівномірно були здатні; не завжди трапляється і так, щоб той, хто займається багатьма справами, скрізь мав рівні успіхи, але звичайним є, що майже кожна людина під впливом незбагненних чинників має домінуючий нахил, який треба найретельнішим чином вивчити. Розумний вихователь стежить за цією симпатією, всіляким чином повинен посилювати те, до чого сама природа привертає вихованця”. [1; 104]

Саме відсутністю уважного ставлення до природних нахилів дитини Богданович пояснює недостатню кількість вітчизняних математиків, істориків, географів та літераторів, що, не в останню чергу, призвело до засилля іноземців у науці та вищій освіті.

Відстоюючи пріоритети класичної освіти, автор вважає за можливе відійти від традиційно жорсткої змістової її регламентації задля розвитку ін-

дивідуальних природних обдарувань. Тобто, Богданович фактично пропонує здійснювати диференціацію змісту освіти з метою ефективного розвитку природних нахилів дітей. Тільки так можна “виховати своїх Н'ютонів, Ліннеїв, Бюффонів”. У трактаті читаємо з цього приводу : “Я не стверджую, що заняття іншими предметами мають бути покинуті, і що весь час має бути присвячено одному, але раджу, наскільки це можливо, не залишаючи поза увагою інших наук, давати більше свободи домінуючому нахилу, щоб не тільки удосконалювати юнака у всьому, що йому вже відомо, але дати новий розвиток природі, що обрала його для надзвичайних успіхів”. [1; 109]

З метою забезпечення національного характеру освіти Богданович пропонує вивчати рідну мову, вітчизняну історію та географію, Закон Божий. Він неодноразово підкреслює, що крім суто освітнього значення ці предмети мають великий моральний зміст для вихованця.

Отже, розгляд проблем змісту освіти, поданий у трактаті Богдановича, дозволяє говорити про автора як про глибоко освіченого, оригінально мислячого дослідника.

Не менш цікавими є і його роздуми про методи навчання. І тут ми також бачимо думки, що, хоч і не були об'єктивно новими у педагогіці, але випереджали існуючу на той час шкільну практику. Це, перш за все, ідея застосування практичних методів навчання, ознайомлення учнів із землеробством та ремеслами. Автор наголошував на моральному аспекті застосування таких методів: вони виховують працелюбність та повагу до будь-якої корисної праці.

Отже, можна зробити висновок, що Богданович розумів навчання як процес природовідповідний, розвиваючий та виховуючий.

Суттєва увага звернена автором трактату і на виховні проблеми. Він ставить питання: “Якщо людина не може народитись мерзенною, то від чого вона стає такою?” Відповідь, подана далі, видається нам цілком слушною: “Від недбалого виховання і поганого товариства. Погане товариство є заразлива хвороба, яка хоч і не доводить до смерті, але так розлагоджує тіло, що воно не скоро приводить до природного стану. молода людина з найкращим вихованням від поганого товариства може нашкодити своїй вдачі”. [1; 106]

Найбільш небезпечним для юнака пороком Богданович вважає фари-сейське лицемірство, що йде від людей удавано освічених, які, щоб підви-щити собі ціну, ненавидять все те, що пов'язане з їх батьківщиною. Автор пише про таких: “Ці оповідачі можливо і навчались десь, але над їх вдачею, їх патріотизмом ніхто не працював, або їх вихованням керували наймані іно-земці. Для утвердження своєї переваги над нами вони не соромляться лихо-словити цілу націю принизливою брехнею”. [1;108]

Що ж допоможе запобігти шкоді, заподіяній поганим товариством? Це, перш за все, вплив батьків. Розгляд проблем батьківського виховання займає чільне місце в трактаті. Наведемо деякі мудрі поради автора щодо методів батьківського виховання, які не втратили актуальності і в сучасних умовах: “Обов'язок чадолюбивого батька полягає у добрих прикладах. Коли на щастя хто має добрих батьків, їх вдача та поведінка мають значно більший вплив, ніж всі словесні настанови. Доброчинність батьків є для юнака духовною їжею, споживаючи її щоденно, він і в повнолітті не зможе забути про її ко-ристь”. [1;108]

Проблему встановлення батьківського авторитету Богданович радить розв'язувати, дотримуючись “всілякої обережності”, тому що “суворе став-лення може стати звичкою і у дитини крім остраху вже нічого не можна буде викликати”. Серед важливих виховних засобів, рекомендованих просвітите-лем, ми бачимо і читання корисних книжок, що має бути приноровленим до віку дитини, і створення маленького театру з метою “формування пристойної сміливості у діях і проявах почуттів”.

Розмірковуючи про основи батьківського виховання, Богданович при-ходить до думки, що треба вже у віці 10-13 років починати говорити хлопчи-ку про його майбутні обв'язки сім'янина, про те, що є основою щасливого сі-мейного життя, а саме - вірність, взаємодопомога, взаємна довіра.

Окремий розділ роботи автор присвячує вихованню майбутньої жінки. Найпершим і головним вихователем дівчинки є мати, а найважливішим за-собом виховного впливу - її особистий приклад. В центрі уваги матері повин-но знаходитись моральне виховання доньки. Щодо правил доброчесної по-ведінки, Богданович вважає їх однаковими для чоловіків і для жінок. Норми

моралі обов'язкові для всіх: “Порок у всякому розумінні і для всіх станів є порок, але без всякого упередження він є огиднішим в жінці”.

Найбільшими моральними чеснотами жінки автор вважає доброту, сумирність, розсудливість, терпеливість. Саме ці якості допоможуть їй досягти у сімейному житті щастя для себе, для чоловіка і дітей.

Корисними для жінки, на думку Богдановича, є і такі якості, як смак до чистоти і охайності, майстерність у різних рукоділлях, прояв співчуття до убогих і хворих. Головними засобами виховання цих якостей мають стати приклад матері і вправи.

Освіченість дівчинки має, на думку автора, другорядне, у порівнянні з її моральними якостями, значення. Однак він виступає з сміливим, на той час, твердженням, що жінки від природи обдаровані такими ж здібностями, як і чоловіки: “Жінки, що уславились своєю ученістю, досягненнями в мистецтвах можуть слугувати неспростовним доказом цієї істини. А тому дбайлива мати, зберігаючи непорочність натури своєї дитини, ніколи не буде керуватись забобонами неуків і не погодиться знехтувати помічене нею обдарування, але, без сумніву, зробить все можливе, щоб примножити талант”. [1;114]

Отже, ми знову утверджуємось у думці, що ідея природовідповідності є провідною у педагогічних поглядах нашого земляка.

Підводячи підсумки розгляду ідей І.Ф. Богдановича підкреслимо, що трактат “Про виховання юнацтва” є однією з вершин вітчизняної педагогічної публіцистики першої половини XIX століття. Основи виховання на національних засадах, сформульовані у трактаті, стали фундаментом для їх подальшого розвитку К.Д. Ушинським.

Досить близькими до педагогічних поглядів І.Ф.Богдановича, в аспекті ідей вітчизняного виховання, є ідеї іншого члена Попівської академії - Василя Назаровича Каразіна (1773-1842). Надзвичайно цікавою і плідною є і діяльність Каразіна, пов'язана із реформування освітньої системи на початку XIX століття, започаткуванням нових навчальних закладів.

Щодо власної освіченості Василя Назаровича, його називають талановитим автодидактом: своєї енциклопедичної освіченості він досяг шляхом

самоосвіти. Мабуть тому він і став для нащадків “українським Ломоносовим”.

Керуючись патріотичними почуттями, бажанням бути корисним своїй батьківщині, Каразін написав у 1801 році листа імператору Олександрю 1, в якому виклав свої ідеї щодо розвитку освіти в Росії. В листі він писав, що освіта народу - це головне завдання імператора, а істинна велич держави неможлива без успіхів в освіті. Василь Назарович пропонував поставити міністерство народної освіти вище за інші, вважати його найголовнішим у державі.

Лист і його автор сподобались Олександрю 1 своїм ентузіазмом і енергією. У щойно створеному у 1802 році Міністерстві народної освіти Каразіну доручили посаду правителя справ головного управління училищ. Він складав та редагував “Попередні правила народної освіти”, університетські та академічні статuti, створив офіційний друкований орган міністерства - “Щомісячні твори про успіхи народної освіти”.

Отже, В.Н.Каразін мав безпосереднє відношення до розробки і проведення освітньої реформи 1804 року, яку характеризують як найбільш прогресивну освітню реформу першої половини ХІХ століття. Відповідно до цієї реформи освіта, хоча і формально, стала доступною для всіх верств суспільства. Був встановлений принцип єдиної школи, започаткована серйозна класична гімназійна освіта, університетський статут утверджував широкі права автономії вищих навчальних закладів. [2]

Робота В.Н.Каразіна в міністерстві продовжувалась протягом 2-3 років. Припинилась вона у зв'язку з конфліктом з міністром освіти та його найближчим оточенням.

Наступний період просвітницької діяльності “українського Ломоносова” був пов'язаний із створенням Харківського університету. Цій справі Каразін віддавав протягом кількох наступних років всі сили і кошти. Він писав з цього приводу князю Чарторийському: ” Князе! Вам частково відомо, до якого ступеня розладнаний мій статок шаленими зусиллями сприяти блискуче просвіті і процвітанню України, моєї батьківщини. Мені боляче бачити її, багату і дарами природи, і талантами її мешканців у зневазі і ганьбі; і я удав со-

бі, що однієї моєї завзятості і моїх мізерних коштів достатньо для того, щоб знищити перешкоди до її успіхів”. [3]

В.Н.Каразін розробив проект, згідно з яким університет повинен був об'єднати кілька вищих, середніх та початкових шкіл: академію мистецтв, військову, інженерну, духовну академію, університет, вищу гімназію та два професійних училища. Цей громадський заклад мав наслідувати вільні університети, що існували у ті часи у Швейцарії, Америці, Англії.

Мрія Каразіна про створення у рідному краї університету здійснилась завдяки його велетенській енергії, хоча і не в повному обсязі. На будівництво і устрій університету він зібрав величезну суму в 618 тисяч карбованців. Всі верстви суспільства висловили своїми внесками підтримку справі розвитку освіти. В бурхливій діяльності Каразіна були, проте, і деякі промахи, що призвело до його відставки.

Наступний, третій етап просвітницької діяльності Каразіна пов'язаний з його маєтком - селом Кручик, розташованим недалеко від Попівки. В цей час Кручик стає відомим культурно-просвітницьким центром Харківської губернії. Його хазяїн займається дослідженнями в галузі природничих наук: хімією, агрономією, метеорологією; політичною теорією, історією і статистикою. Він був палким ентузіастом знання взагалі, скоріше енциклопедистом, пропагандистом науки, аніж спеціалістом.

Займаючись активно просвітницькою діяльністю, Каразін закликав батьків з достатками віддавати своїх дітей до вітчизняних шкіл, не наймати вихователів-іноземців, тому що діти “які навчаються чужою мовою, ще немовлятами віддаляються від своєї землі, і, отже, втрачають можливість отримувати знання, що можуть бути отримані тільки рідною мовою, вони віддаляються від народу, що її вживає”.

Для селянських дітей Каразін створив у своєму маєтку парафіяльне училище, на яке щорічно відпускав значну суму коштів. Він вважав, що школа повинна не відривати селян від землі, а давати їм знання, необхідні для землеробства, а також здійснювати моральний вплив на школярів. Просвітник висловлював намір, щоб із школи виходили перш за все Люди. З метою здійснення бажаного морального впливу Каразін написав навіть свій оригі-

нальний катехізіс. Особливо талановитим учням своєї школи він надавав можливість продовжити освіту у повітовому училищі. Такому юнакові давалась вільна із зобов'язанням внести за себе згодом викуп.

Просвітник ставив і питання про необхідність жіночої освіти, оскільки вважав, що “вплив жінки на суспільне життя далеко перевершує все інше”. В кінці 30-х - на початку 40-х років він пише про необхідність освіти для жінок нижчого та середнього станів, проектує створення у Харкові жіночого ремісничого училища, з якого виходили б і майбутні народні вчительки, і майстрині, і економки. З навчальних предметів тут повинні були викладатись катехізіс, російська мова, арифметика. Головну увагу передбачалось приділяти практичним видам діяльності - городництву, шиттю білизни, вишиванню, тканню килимів, приготуванню їжі. Як і абсолютній більшості проектів Каразіна, цій ідеї не довелось здійснитись у ті часи. Такі училища були започатковані у Харкові лише на початку ХХ століття.

Отже, те спільне, що єднало всіх представників гуртка Попівської академії - це дух просвітництва, бажання покращити життя суспільства шляхом широкого вивчення наук, їх популяризації у всіх верствах суспільства.

І І.Ф.Богданович, і І.В.Н.Каразін були переконані, що справжня освіта, істинне виховання можливі тільки на національних засадах, збагачених духовними та матеріальними надбаннями всього людства.

РЕЗЮМЕ

Сбруева А.А. Педагогическая мысль членов Поповской академии

В статье характеризуются педагогические взгляды А.А.Палицына, И.Ф.Богдановича и В.Н.Каразина - основателя и активных членов просветительского кружка слобожанской интеллигенции конца XVIII- начала XIX века, который получил название Поповская (Хуторская) академия. Педагогические идеи слобожанских просветителей принадлежат к двум главным направлениям отечественной педагогической мысли первой половины XIX века - общечеловеческому и общенациональному.

SUMMARY

A. SBRUIEVA The Pedagogical Ideas of the Members of Popivska Academy

In the article the pedagogical ideas of A.Palitsin, I.Bogdanovich, V.Karazin - the founder and active members of educational circle of the intelligentsia of Slobozhanschina of

the end of the 18-th and the beginning of the 19-th century are defined. This society got the name of Popivska (Khutirska) Academy. The pedagogical ideas of the Slobozhansky enlighteners belong to two main directions of the national pedagogical thought of the first half of the nineteenth century - universal human and national.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданович И.Ф. О воспитании юношества // Антология педагогической мысли России первой половины XIX в.-М.:Педагогика, 1987.
2. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. ХУ111- первая половина XIX века.- М.:Педагогика, 1973.-С.413-414.
3. Абрамов Я.В. В.Н.Каразин Его жизнь и ообщественная деятельность. Биографический очерк. - С.-Петербург, 1891.-С.25.